

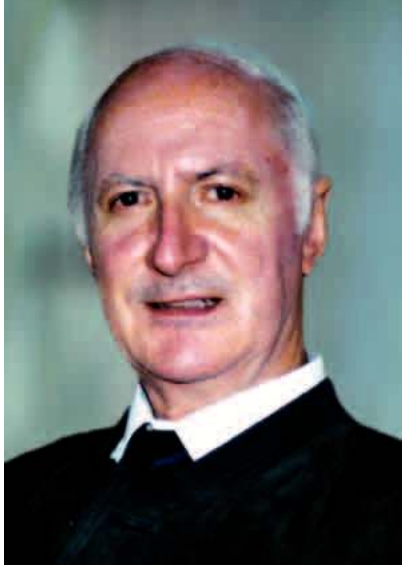
Gotzon
Garate
Goiartzun

1934-2008

BIDeGILEAK

Egilea:

Miel A. Elustondo

GOTZON GARATE GOIARTZUN

(1934-2008)

Familia, gauza ederra

Gotzon Garate Goiartzun (Elgoibar, 1934 - Bilbo, 2008). Jesulaguna, euskal idazle eta filologoa, gure literaturaren adierazle handienetakoa sasoi batean. Marxismoaren gaineko hainbat lan argitaratu zituen euskaraz. Euskal Filologia ikasketak abiarazi zituen Deustuko Unibertsitatean. Hamaika polizia eleberriren egilea, nobela beltza euskaraz garatu zuen. Munduan lau hegaletan ibilki, atzerriko berri eman zuen zenbait lanetan. Berrogeitaka urtean Euskal Herrian baserriz baserri ibili eta askotariko atsotitz eta esapideak bildu zituen. Estima han-

diko idazle eta, oroz gain, pertsona guztiz maitatua.

Anjel Maria Garate 1934ko irailaren lehenengoan jaio zen Elgoibarren. Hamaika anai-arrebatan gazteena izan zen, sei mutil eta bost neskako familia handian. Are gehiago, Gotzon Garateren etxean hama sei lagun ere ibili izan ziren: gurasoak, hamaika anai-arrebak, izeko bat, amama eta neskamea.

Elgoibarren bertan jaioa zuen aita —Jenaro Garate—, nahiz eta aitaita zapataria Mutrikutik etorria izan. Amak, Josefa Goiar-

Hamaika anaia-arrebetan gazteena izan zen Gotzon Garate

tzunek, Mendaron sortua izanagatik ere Bilbon zituen familia sustraiak; honen arbaso goiartzundarrak karlisten eta liberalen arteko gerraren eraginez joanak ziren Mendarora.

Gotzon Garatek beti goretsi zuen etxeko familia giroa. «Bizitza honetan eduki dudan gauzarik ederrena horixe da, familia.

Denok maite genuen elkar, pozik bizi ginen eta gurasoek ere maitasuna baizik ez zioten elkarri. Oso fededunak ziren biak. Gurasoen gelan, Jesusen Bihotzaren irudi bat zegoen, eta gure aita gauero haren aurrean belaunikatzen zen. Fede handikoa zen. Elgoibarko batzuek *Aitxaren* deitzen zioten.» Gaitzizenak ere badu historia... Gogoan hartu beharko da Errepublikak ga-

raiko giroan komentu bat baino gehiago erre zituztela, eskoletan kristau gurutzeak ere kenarazi —«gurutzeak barruan eramatekoak dira», esan ohi zuten errepublikazaleek—, eta beldurrez bizi zela kristaua, aitaren egitea bera ere gauza larria zenean. Gotzonen aita jostuna izaki —sastrea—, Elgoibartik Ondarroara, Eibarra eta bestetara ibili ohi zen motorrean, bezeroei trajeak probatzera joanda. Motorra piztu eta abiatzerakoan aitaren egiteko zuen ohituragatik jarri zioten herritarrek gaitzizena. Bere burua sarri sinatzeko ohitura hori ermita eta leku seinalatuen aurretik pasatzean ere erakutsiko zuen. Hortik gaitzizena. Errezu zale handia, harrigarri ere ez da lau seme jesuita joan izana.

EUSKARA, ETXETIK KALERA

1934an jaioa, lau urteko mutikoa zen Gotzon Garate gerra amaitu zenean. Euskaraz hitz egiten zuten etxean, baina osterantzean, eskolan eta kalean ez zuen euskal girorik bizi izan. Behin baino gehiagotan adierazi izan zuenez, Francoren garairik gogorrenek harrapatu zuten... «Kontrola ikaragarria zen. Gure

Garate Goiazun familia

arreba Anitaren eskutitzak, esaterako, guardia zibilek irakurtzen zituzten berari eman baino lehen. Giro horretan bizi ginen, eta erdaraz hitz egiten genuen lagunekin, eskolan batez ere.»

Euskararen kontzientzia hamabi urteekin hartu zuen. Durangora joan zen ikastera, euskara hutsaren hurrengotzat zeukala. Durangoko jesuiten San Jose ikastetxean, ordea, bi lagun oso euskaltzale egin zituen, Jabier Bastida eta Iñaki Bereziartua azpeitiarrak. Horiei eta beste zenbaiti esker, euskalduntasuna erne zitzaion. Haiek ohartarazi zioten euskaldunak nor garen, euskara gure hizkuntza

delatzen. Geroztik beti euskaraz egiten saiatu zen. Herrira itzulirik, lagunarteko hizkuntza aldatu zuten: lehenago gaztelaniaz egiten bazuten, gerora euskaraz egiten hasi ziren, zenbait lagunekin, behintzat. Aldatu beharra zegoen. «Oroitzen naiz zelan mintzatu nintzen neure lagun maite batekin, Jesus Mari Ansolarekin. Geure artean berbetan euskaraz egin behar genuela esan nion. Ohiturari buelta ematea zail da, baina handik aurrera beti horrela egin genuen, euskaraz.»

LIBURU ZALETASUNA

Euskararekiko gogoia ez ezik, liburuekiko ere erne zitzaion Gotzon Garate-

ri gaztaroan. Horretan, Gotzonen anaia dugun Romanen lagunek parte handia izan zuten. Besteak beste, Pedro Jose Arriola, Jose Mari Gonzalez, Manolito Ruiz... Haien bidez sartu ziren garate-tarrak liburu giroan. Roman eta Gotzon ez ezik, baita Jenaro eta Inazio anaiak ere... «Gure aitak beti esaten zuen, liburu gehiegi ikusten zuela etxean, gauza onerako», esan izan zuen Gotzonek.

Bestalde, Roman kontu zale handia izan, nonbait, eta ipuinak kontatzen ei zizkien auzoko haurrei. Garai hartan, artean telebistarik ere ez etxeetan, eta anaia zaharragoaren kontuak zituzten denborara pasa. Romanen kontuak eta komikiak aipatu izan zituen Gotzonek, txikitandiko liburu zaletasuna azaldu nahirik. «Gure jostundegi-denda, San Bartolome kalean zegoen beheko solairuan, eta logelak lehenengo pisuan. Askotan amari esaten nion ez nengoela oso ondo eta ohera nindoala. Gainerako neba-arrebak jostundegian lanean ari ziren bitartean, ni ohera, ihesi, komikiak irakurtzera. Komikiekin hasi eta gero eleberriei ekin nien, jo eta ke.»

Elgoibarko udaletxe-plazak

Jesuita

«Apaiz izan ez banintz ez nituen
30 liburu idatziko...»

Jenaro izan zuten jesuita joaten lehena. Hark oso pozik zegoela esaten zien eta harixe jarraiki zitzaizkion Roman, Jose Luis eta, azkenean, anaietan gazteena, Gotzon bera. Anaiek bide hura hartu zutelako jo zuen hasieran ildo berean Gotzonek. Ez zitzaion erabaki hori hartu izana damutu. Jesuita izateak diziplina eta ikasketa onak, biak izateko aukera eman zion. Idazle eta irakasleak denbora baliatu zuen gustuko lanerako. «Goizeko seietan jaiki eta gaueko hamarrak arte asti asko dago. Palan edo tenisean egiten nuen lehen egunero, baina kiroletan ematen nuen denbora kenduta, beste denbora guztia neuretzat.» Idazteko, batik bat. «Ni apaiz izan ez banintz ez nintzen ia 40 ur-

tez 23 baserritan euskara aztertzen jardungo, eta ez nituen 30 liburu idatziko...»

«NIRE HIZKUNTZA, EUSKARA!»

Hemeretzi urte bete zituen egunean sartu zen jesuita Loiolan, 1953an. Bi urteko nobiziatua lehenengo, eta beste bi urteko junioratua egin zuen gero, ikasketak klasikoak lantzekoa. Horrekin batera, hizkuntzak ikasteko aukera baliatu zuen. Ordurako, frantsesa eta ingelesa lardaskatzen zituen eta alemana ikasten hasia zegoen. Junioratuan horiek hobetu eta alemanari eta errusierari gogor ekin zien. Geroztik hizkuntzak ikasteari eta

praktikatzeari ez zion utzi sekula. Eder-
rrak zitzaizkion hizkuntza guztiak, baina
«zein da nire hizkuntza?» galdera sortu
zitzaion orduan. Erantzuten ere asmatu
zuen: «Nire hizkuntza? Euskara! Horre-
laxe hasi nintzen euskarari lehenasuna
ematen». Denbora joanean, sentipen hor-
ren erroak are sakonago sustraituko ziren
Gotzonen baitan. Europako eta Estatu
Batuetako unibertsitateetan ibilki, behin
ere baino maitatzenago zuen euskara, gure
hizkuntza erabili beharra aldarrikatzen:
«Hizkuntzalari guztiek esaten didate gau-
za bera, hizkuntza beharrezkoa ez bada,
galdu egiten dela. Eta euskara Euskal He-

Hemeretzi urte bete zituen egunean joan zen jesuita Loiolara

rrian berton ez da beharrezkoa. Gaztela-
nia eta frantsesa dira beharrezkoak».

Hizkuntzak ikastea izan zuen umetatik
zaletasun handienetako bat eta mintzatzeko
zortzi ikasi zituen: euskara, gaztelania,
latina, frantsesa, ingelesa, italiara, alema-
nera eta hindia. Esan ohi zuenez, ez zen
grekoz mintzatzeko gauza, «irakurtzen
besterik ez dakit». Hizkuntzak jakiteak
mesede handia egin zion, hala munduan
ibiltzeko nola liburuak irakurtzeko. Euro-
pa guztian ibili zen, Moskutik hasi eta Ita-
liaraino, Afrikan, Asian eta ia berrogei ur-
tez New Yorken eman izan zuen uda.

Hizkuntzak ikastea izan zuen zaletasun handienetako bat

LOIOLAN ZORAGARRI

Filosofia ikasi zuen hiru urtez, Loiolan. Harreman estua izan zuen dotrina bidez Loiolako umeekin, eta haien bitartez, familiarekin. Gotzon Garateren bizitzan garai zoragarria. «Osteguna genuen egun librea. Goizean dotrina ematera Kukuerrira, Azkoitiko auzora joaten ginen. Arratsaldean, Urrestillara. Gustura ibiltzen ginen Urrestillako frontoian umeekin, pilotan eta. Orduan ezagutu nuen Jautarkol, olerkari famatua. Adiskidetu ere bai. Urrestillako erretore zen. Gizon leuna eta atsegina, eta abertzale zintzoa. Eta jakina, bai Kukuerrin eta bai Urrestillan, euskaraz. Zoragarria.» Loiolako hiru urteak bete eta froga

Zoragarri iritzi izan zien beti Loiolan igarotako urteei

urteak egitea zegokion. Zaragozan egin zituena, El Salvador ikastetxean, grekoa eta filosofia erakusten. «Tximuak ere sar zitezkeen han ikastera, dirua izanez gero, behintzat», esan ohi zuen... Igandetan, berriz, euskara erakusten zien bertako barnetegian ziren euskaldunei.

IKASKETAK ATZERRIAN

Innsbrucken (Austria) ikasi zuen Teologia. Karl Rahner bera izan zuen irakasleen artean. Alemanez jarduten zuen egun osoan baina eskoletan irakasleek alemanez esaten zutena euskaraz idazten zuen. «Orduan ere nire bidea euskaraz zela ikusten nuen.» Lau urtez egon zen Innsbrucken. Hirugarren urtean ari zela, Euskal Herrira etorri eta apaiztu egin zen

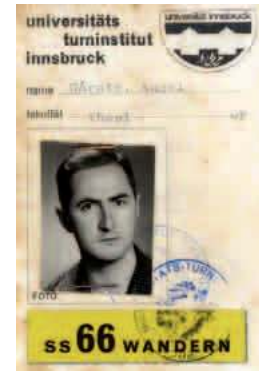

Innsbrucken, guraso eta anaia Romanekin

Loiolan, Jose Luis anaiarekin batera. Hogeita hamaika urte zituen Gotzonek, hogeita hamahiru, berriz, anaiak. Apaiztu eta atzera Innsbruckera jo zuen.

Hangoak burutu eta hilabete zenbait Kordoban igaro zituen, karrera ondoko bigarren nobiziatu gisakoan. Ondoren, hogeita hamabi urte zituela, bi urte egin zituen Friburgon (Suitza), marxismoan espezializatzen.

Gotzon beraren esanetan, marxismoak eta komunismoak gizartea hobetzen lagunduko zutelakoan hasi zen gaiok aztertzen. Errusiera eta alemana ikasia zenez, jesuita nagusiek komunismoan espezializatzeke agindu zioten, ondoren Deustuko Unibertsitatean irakasteko. Bai eta irakatsi ere. Soziologian, Komertzialean, Historian eta Filologian eman zituen eskolak. «Nik

Innsbruckeko ikasle txartela

uste, Karl Marxek bizitza guztirako eman zidala justiziaren zentzua. Gaur egunean, esaterako, asko hitz egiten da bakeaz. Baina entzuten al da justizia eta maitasunari buruzko hitzik? Ezta bat ere! Joera dugu bakea euria bezala, goitik behera, etorriko zaigula pentsatzekoa. Hori ez da horrela. Mundua hankaz gora dago.»

MARX AZTERGAI

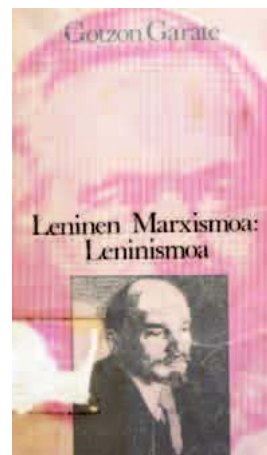
Doktore tesia ere egin zuen, marxismoaren gainekoa: *Karl Marx y los nacionalismos separatistas* (Karl Marx eta nazionalismo separatistak). Orduan ere, Euskal Herriari begira egin zuen tesia, garai hartan marxismoa eta abertzaletasuna zirelako —Gotzonen ustez—, «gure herrian

indarririk handienak». Tesia izan zen bizian gaztelaniaz ondu zuen liburu bakarra, «Madrilgo Complutense unibertsitatean defenditu behar nuelako. Ez zegoen beste erremediorik». Gero, liburuaren erdikada bat euskaratu egin zuen Dionisio Amundarainek eta Mensajero argitaletxeak kaleratu 1972an *Marx eta nazioa* izenaz. Marxismoari buruz argitaratuko zuen lan sortaren lehena izan zen. «Euskal Herritik kanpora bederatzire urte egin eta Friburgotik etorri nintzenean esan nuen: euskarari nola lagundu behar diot nik? Garai hartan marxismoa irakasten nuen eta hortixe hasi nintzen. Marxismoari buruzkoak dira nire lehen

liburuak.» Esan ere zioten garai hartan, gaztelaniaz idatz zezala, aipu eta omen handiagoak jasoko zituela. Gotzonek, ezetz. «Ni euskalduna naiz eta ez dut neure euskalduntasuna diruagatik edo izenarengatik salduko. Inola ere ez.» Horrela osatu zuen marxismoari buruzko liburu zerrenda. *Marxen marxismoa, Marx eta nazioa, Marxen ondoko errebisionismoa, Maoren marxismoa: maoismoa, Leninen marxismoa: leninismoa, Lenin eta nazioen autodeterminazio eskubidea...* «Euskarari nion maitasunak eraginda idatzi nituen horiek guztiak. Iruditzen zitzaidan horixe nuela gure hizkuntzaren alde egiteko aukerarik behinena.»

Gotzon Garateren doktore tesia, marxismoaz

Marxismoari buruzko liburuak idatziz lagundu zion garai batean euskarari

Prometeu Burdinetan (Aiskulu'rena)
— AMETZAGA'tar BINGEN'ek

Eskualerriko Arbola
— ETIENNE SALAHERRY'k

Zein ote Zan... Zera?
— ERKIAGA, E'k

"Basurko" Zanaren Oroimenez
— BEIZTEGÍ'k

Europako erri Zaarrena (Hilckman)
— GARATE'tar GOTZON MIRENA'k S.J.

INTXAUSPE ETXEKO LANAK

EUROPAKO ERRI ZAARRENA

ELKALDUNEN IZKUNTZA, LANTZE TA OITURETAZ

Anton Hilckman'ek idatzi ta Garate'tar Gotzon Mirena'k S.J. deuxtarretik euskeratuta

Pirineo'ak Prantzi ta España alderazten dituzte. Iñdi Euskal-erria ez Euskal-erria bat da. Euskaldunak Europa'ko erri zaharrena eraten dute. Beaiak bakarrik Europa'n ario-aurreko (vorarische) izkuntza mintzatzen diranak. Izkuntz onek, era askotan zabaldua, ez du zer ikusirik gure kontinenteko beste izkuntzekin. Jakintsueri izkutuki bat zaie. Ez ori bakarrik; zalantzik gabe, ez du zer ikusirik gure kontinenteko beste izkuntzekin. Baita japonesa.

Gureko jakintsuek Grezi ta Kuchareko izkuntzekin zabaldua eraten dute. Dena dela, ez dirag onak diren gure gurekin. Gureko, gurekin gabe, Europa'ko izkuntza gureko erri zaharrena eraten dute. Antzina da, baita erakundeko erri zaharrena. Gureko gureko izkuntza gure izkuntza dionez jakintsuek idatzi. Baita Kuchareko, japonesa. Baita erakundeko erri zaharrena. Baita, gureko gure izkuntza dionez.

Europa'ko erri zaharrena, baita erri zaharrena, gureko gureko erri zaharrena. Gureko gureko izkuntza gure izkuntza dionez jakintsuek idatzi. Baita Kuchareko, japonesa. Baita erakundeko erri zaharrena. Baita, gureko gure izkuntza dionez.

— 51 —

Lehen idazlanak

Euzko-Gogoia aldizkariaren 2. alean argitaratu zuen lehenengo artikulua, alemanetik itzulia

Filosofia ikasten ari zela idatzi zituen lehenengo lanak euskaraz, ikasle gazteek multikopistaz ateratzen zuten aldizkarian. Joseba Agirre azpeitiarra zen aldizkariaren bultzatzailea. Hantxe hasi zen artikulua idazten, Agirrek bultzatuta.

LEHEN ARTIKULUA EUZKO-GOGOAN

Aldiz, lehen artikulua, inprimaturik, Jokin Zaitegiren *Euzko-Gogoia* aldizkarian agertu zen, Guatemalan, 1959an, Gotzon hogeita lau urteko zela. Anton Hilckman aleman hizkuntzalariaren artikulua zen, euskararen goresmenez idatzia, Gotzon Garatek euskaratu eta Jokin Zaitegiri Guatemala-

ra bidali ziona. «Europako erri zaharrena (Hilckman). Euskaldunen izkuntza, lantze ta oituretaz Anton Hilckman'ek idatzi ta Garate'tar Gotzon Mirena'k S.J. deuxtarretik euskeratuta» zuen izenburu, alemanetik itzulitako lana, alegia:

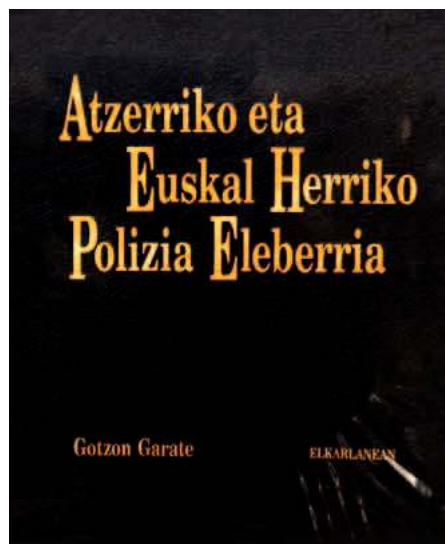
Pirineo'ak Prantzi ta España alderazten dituzte, baña Euskal-erria ez. Euskal erria bat da. Euskaldunak Europa'ko erru zaarrena eraten dute. Beaiak bakarrik Europa'n ario-aurreko (vorarische) izkuntza mintzatzen diranak. Izkuntz onek, era askotan zabaldua, ez du antzik gure kontinenteko beste izkuntzekin. Jakintsueri izkutuki bat zaie. Ez ori bakarrik; zalantzik gabe, ez du zer ikusirik gure kontinenteko beste izkuntzekin; baita japonesa-

rekin ere. Baña tokizen (toponímico) asko izkuntz bietan berdin xamarrak izan arren itz-etorrera ezberdiña da...

Horrela hasi zen artikuluak idazten, ia berrogeita hamar urtean sekula utziko ez zuen lantegia. *Jesus'en Biotzaren Deia*, *Egan* eta arestian aipatu dugun *Euzko-Gogoa* aldizkarietan ageri dira Gotzon Garateren lehen aldiko idazlanak, Gomiga ezizenez sinaturik, hau da, Gotzon Mirena Garateren anagrama. Harrezke-ro, hamaika egunkari, aldizkari eta ager-karitan publikatu zituen artikuluak.

POLIZIA ELEBERRIAK

Alabaina, polizia eleberriak ditu, aski se-gur, lanik ezagunenak, irakurrienak. Deus-tuko unibertsitatean marxismoari buruzko eskolak ematen zituen garaian nobela bi eta ipuin mordoxka idatzi zituen. Eskolak ematea zuen lehenengo eginbearra eta hastapenetan denbora handia ematen zuen eskolak gertatzen; sarritan, goizeko ordu txikiak arte jarduten zuen horretan. Ur-teak igarota, eskolak osatu xamar izan zi-tuenean, literaturari ekiteko denbora izan

Polizi nobela beltzak idatzi eta generoari buruzko azterketa argitaratu zuen

zuen. Horrelaxe idatzi zituen, zaletasun hutsez, hainbat ipuin eta eleberri. Gazte-tan polizia eleberria asko irakurria zen Go-tzon Garate. On zitzaizkion hizkuntzak ikasteko, praktikatzeko. «Gero, ikusi nuen polizia eleberria dela mundu osoan, alde handiz, gehien irakurria den eleberri mota. Moskun, Indian, New Yorken... garbi ikusi dut hori.» Gazteek, zaharrek, uni-bertsitateko irakasleek eta langile arruntek irakurtzen zituztela zioen Gotzon Garatek eta, horrela, eleberri mota ongi ezagutzen zuenez, eta jendeak gustura irakurriko zi-tuela iritzirik, idazteari ekin zion.

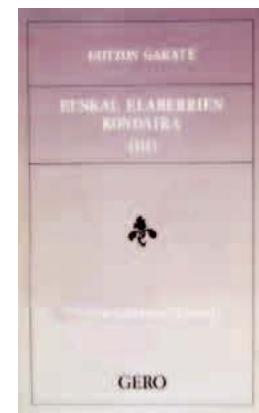
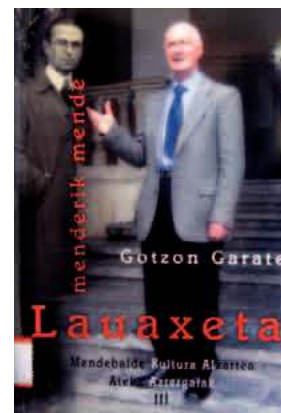
Gotzon Garateren lehenengo nobela beltzak

SARIAK HERRESTAN

Idatzi eta tiraderan gorderik eduki zituen idazlanak aldi batean harik eta 1977an haietarik hiru, literatur lehiaketara bidali zituen arte: lehen saria irabazi zuten hiru lanek, hau da, *Oroitzapenetan* —Donostia Hiria, ipuina—, *Esku leuna* —Irun Hiria, eleberria—, eta *Elizondoko eskutitzak* —Txomin Agirre saria, eleberria—, idazlanek. Geroago, 1979an, Azkue saria jaso zuen *Lehortean* ipuin bildumarekin, eta 1981ean Azkue saria bera *Izurri berria* nobelarengatik... «Idazle askori sariak bihotza altxatu digute idazten jarraitzeko. Sari horiek irabazteak benetan bultzada eman zidaten aurrera begira.» Upel berekoak dira *Goizuetako ezkongabeak* eta *Muskilak* lanak, adibidez, eta bestelakoak, aldiz,

geroan idatziko zituen kronika eta bidaiak liburuak. Beste iturri batekoak dira, halaber, ondu zituen saiakera lanak: *Atzerriko eta Euskal Herriko polizia eleberria*, *Euskal eleberrien kondaira* (hiru liburuki), edota *Lauaxeta menderik mende* ikerketa lanak.

Saiakera liburu zenbait

INDIA, NEW YORK

Esaterako, Gotzon Garate bi txandatan egon zen Indian, hindi praktikatzera joana, hau da, lehenago Deustuko unibertsitatean gogotik ikasi zuen hizkuntza. Indian egonaldi bikainak igaro zituela esan ohi zuen, hizkuntza ikasiz gainera gauza berri asko ikasi zituela. «Kalera irten eta beti ikusiko zenuen harrituko zintuen zer-bait. Jendea, berriz, oso bihoztia eta karan-a.» Liburu bat ere idatzi zuen han ikusitakoen berri emanez, Gotzonen beraren hausnarketa zenbaitekin batera tartekaturik: *India harrigarria*.

New Yorken, berriz, uda eman izan zuen urte askoan. Manhattanen, urte gehienez,

baina baita Bronx latz gogorrean ere. «Garai hartan dena desegina zegoen auzoan. Bonba atomikoa eroria zela ematen zuen.» Bi liburu idatzi zituen han ikusitakoak kontatuz: *New York, New York* eta *New Yorkeko kronika beltza*.

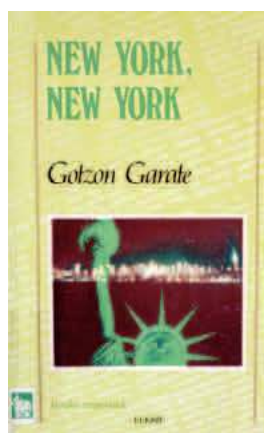
Literatura aldetik polizi eleberririk baino baliotsuagoak irizten zien lanoi. Bazuen damua: «Ez dira haiek bezain ezagunak, baina».

Idatzi, gustatzen zitzaizolako idazten zuen eta, bide batez, euskarari laguntzarren. Idaztean sortzaile, kreatzaile ikusten zuen bere burua, «libre, istorioak asmatzeko, pertsonaiak moldatzeko, egiturak aldatzeko. Sentimendu oso berezia eta sakona da» esan izan zuen.

Indian ikusitakoak
ere idatzi zituen

Urte askoan
New Yorkeko Bronx
latzean eman zuen uda

Baserria unibertsitate

Baserria jotzen zuen euskararen unibertsitatetzat

Zaragozan, Innsbrucken, Kordoban eta Friburgon igaro zituen bederatzire urteen ondoren atzenduxea zuen euskara, moteldua, herdoildua... 1967an, berriaz ere euskararen jabe egiteko bide bila abiatu zen, eta onena baserrietara jotzea zela erabaki. Lehenengoak Azpeitiko Enparangain eta Odriozolatxo baserriak izan ziren. Artean ez zekien, ezin jakin, zernolako altxorra jasoko zuen baserrietan, Azpeitian, Aramaion, Idiazabalen, Aiheran, Goizuetan, Arizkunen... Lexikoa, atsotitzak, esapideak eta gainerakoak biltzeko, koadernotxoa ibiltzen zuen beti eta leku guztietan. «Oroimenik onena papera da.» Baserritarrei galdetu, koadernoan idatzi, unibertsitatara itzuli, garbira

aldatu eta sailkatu, horixe lana. Hasieran, idazmakinan. Gero, ordenagailuan.

Patziku Perurenak bertatik bertara ezagutu zuen Gotzon Garate, gure jesuita Goizuetako Errero baserrira joan zenean. 2008ko udan «Gotzon Garateri Goizuetatik» izeneko artikulua eman zuen argitara Perurenak *Diario Vasco* egunkarian. «Goizuetan ezagutu zintudan, han 1971-72 aldean. Auzoan abudo ikasi genuen, Errerora etorri omen zela fraile alai umezale bat. Hagitz ongi oroitzen naiz oraindik, igande arratsalde batez, Erreroko sukaldean nola kantatu zenizkigun haur kanta xoragarri batzuk, zeure kitarra eskuan zenuela.»

Patziku Perurena: «Hagitz ongi oroitzen naiz...»

«Beste igande ilunabar batean, berriz, Tobeneko Bordara joanak ginen ezti bila, eta zu Errerotik etorri zinen, familia guzia atzetik zenuela, aitona Mañuel xaharra ezongi samar zegoela eta, meza ematera. Jende mordoxka batek egin genuen meza legea, eta orduantzekoa dut nik elizaz kanpo entzundako meza baserritar bakarra.»

«Handik hogeit urtera ikasi nuen, berriz atzera, gu mutiko ginela Errerora etorzen zen Aita Anjel Mari huraxe eta berbera omen zela Gotzon Garate sonatua. Ezin nuen sinestu...»

ERDARAKADAK, ATSOTITZAK ETA BESTE

Baserrietara hasi zen orduko, garai bateko lan asko galduak ziren gure etxeetan. Ez lihoa, ez garia, ez artoa... Gotzonek,

Herri-literatura ere ikasgai erabili zuen Gotzonek. Argazkian, berak prestatutako edizioa

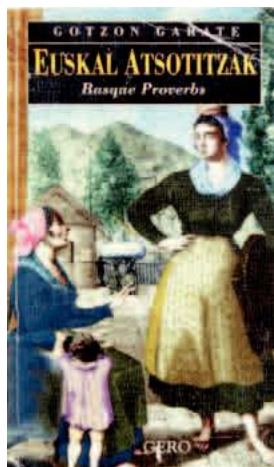

Euskara «ona» zuen helburuetako bat

haatik, egiteko haiei lotutako lexikoa, esamoldeak eta atsotitzak bildu ahal izan zituen. Zorte horixe izan zuela zioen Gotzonek, alegia, denak biltzekoa, eta argitaratzekoa, zenbait lanetan: batetik, *Erdarakadak: euskaraz ongi mintzatzeko hiztegia, zazpi probintzietako adibideak*; bestetik, 27.173. *Atsotitzak, refranes, proverbs, proverbialia* —bigarren edizioan hiru mila atsotitz gehiago erantsi zituen,

Baserriko euskarari buruzko zenbait lan

30.466 esaera bildurik—, eta, hirugarrenik, *Euskarazko tradizioa eta molde berriak*... *Atsotitz* bilduma erraldoiaren lehenengo edizioari dagokionez, 14.458 dira euskaraz, 5.208 gaztelaniaz, 4.045 ingelesez, eta 3.462 latinez: «*Atsotitzak nire*

Jabier Kaltzakorta. «Euskal Herri osoko zazpi lurraldeetan bildutako esapideak Deustuko bulego bateko lau hormaren artean aztertzen dihardu Gotzonek»

hiztegian gelditu dira betiko, eta esapideak ere horrelaxe geratuko dira, urte batzuk barru aterako dudan liburuan. Lan luzea izango da, hala ere». Baserrietan ia berrogei urtean milaka erregistro zituen bilduak. Ehun mila esapideren kalkulua egina zuen. Sailkatzen hasita zegoen. Gaztelaniazko ordezkioak bilatzen. Azkenean, erdarak-euskara zatia osatzeko asmotan... *Atsotitz* liburua bai, argitaratu zuen. Esapideen gainekoari dagokionez, berriz, berrogei urtean zazpi euskal herrietako baserrietan bildutako modismoei buruzko lana ez zuen bukatzerik izan... Heriok hartu zuen lehenago.

Honela eman zuen Jabier Kaltzakorta irakasleak Gotzon Garate euskalariaren lanaren berria Mendebalde Kultura Alkar-teak 2004an Garateren omenez eratutako ekitaldian. «Vladimir Propp-ek dio bere liburu-etako hitzaurre batean, Afanasiev ipuin-biltzaileak Errusiako oihanpeetan eta basetxeetan bildutako ipuin-ale ederrak berak bulego bateko lau horma estutan aztertzen ari izan zela. Biltzea eta aztertzea, ordea, lan biak, Gotzonek berak egiten ditu. Euskal Herri osoko zazpi lu-

Urtero, maiatzaren lehenengo egunean, Gotzonek ibiltzen zituen baserri guztietako jendearen bilera egiten zuten

«Zakurrak, nire lagun maiteak», zioen Gotzonek

rraldeetan bildutako esapideak Deustuko bulego bateko lau hormaren artean aztertzen dihardu Gotzonek. Ez dago neure ustez lan politagorik. Ez dago neure ustez baserri bateko sukaldeko supazterrean ipuin eta kontakizunak entzutea baino gauza ederragorik. Beheko sutako sagarrrak laratz beltza sorgin-dantzan miazkatzen ari direla, aitona maitagarri baten istorio-mixterioak eta ipuinak entzutea baino gauza ederragorik ba ote dago?»

ZAZPI HERRIALDEETAKO BASERRIAK

Zazpi herrialdeetan ibili zen, baserritarrak irakasle harturik. «Nik beti esaten diet euskaraz nik baino hobeto dakitela, nire maisu-maistrak direla. Eta poztu egiten dira.

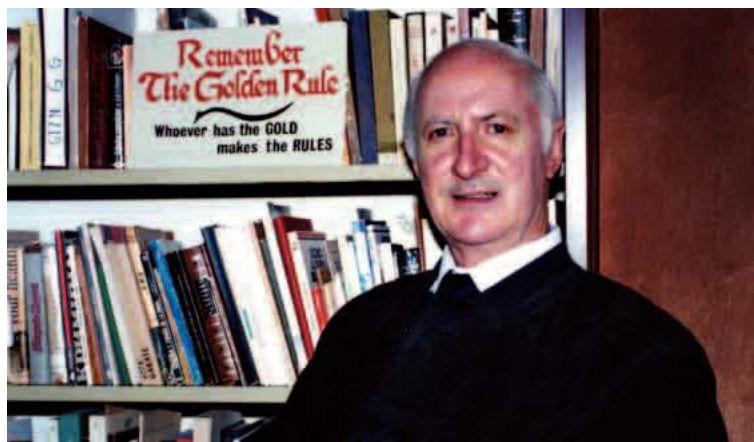
Egia galanta da, gainera.» Euskara aztertzen ematen zuen eguna, etxeko sukaldean beti, bertan izan ohi baitziren etxeko zaharrenak, hau da, aitaita-amamak. «Zenbat eta zaharrago, hobeto», Gotzonen gusturako. «Horiek izan dira eta dira nire irakaslerik onenak. Euskaraz eurak dira ongien dakitenak. Logikoa da hori. Lanak zaharrak eta, haiek egiten zituzten.» Eta adin handikoenen ondoan jarri eta bateko eta besteko esaldiak nola esaten zituzten galdetu, halako atsotitz edo halako esapidea erabiltzen ote zuten...

Urtero, maiatzaren lehenengo egunean, Gotzonek ibiltzen zituen baserri guztietako jendearen bilera egiten zuten. Urtero, toki ezberdin batean. Meza izaten zuten, eta bazkaria. Zazpi herrialdeetako jendea, nor bere euskalkian mintzo. «Huraxe bai egiazko Euskal Herri euskalduna!», esan ohi zuen Gotzonek, bere ametsa gauzatu ikusirik, egun batez badarik ere!

Urte askoan egindako lanaren fruitua argitaratu zuen 1998an, atsotitzen gaineko lan mardula, eta kontsultarako utzi interneten. Pagotxa irakurle, idazle, ikertzaile eta interesatuarentzat.

Beste alde batetik, baserrian zegoela, beti, egunero, mendi aldera joaten zen, txangoan, zakurrekin. «Nire lagun maiteekin. Batzuetan, Goizuetan, adibidez, bost zakurrekin.» Baserrietan zakurrekin izan zituen harremanak liburu batean azaldu zituen gero: *Zakurra zeure laguna*.

Inondik ere, bene-benetako ikastegi, unibertsitate eta, orobat, etxe izan zituen Gotzon Garatek euskal herrietako baserriak. Hainbestexek maite izan zituen gure bazterrak, Euskal Herriko leku eta parajeak. Elgoibar, Azpeitia, Bilbo... gure idazlearen bihotz eta geografian ageri dira, kuttunak izan zituen Gotzonek: «Munduko lau hegaletan bizi izan naiz baina niretzat ez dago Elgoibar bezalako herririk. Hor jaiointzen eta hemeretzi urte arte hortxe bizi izan nintzen. Beste bi herri ere badira markatu nautenak, baina ez Elgoibarrek moduan. Azpeitiak eta Bilbok. Azpeitian sei urte eman nituen eta nire euskararentzako erabakigarriak izan ziren. Gero ere Azpeitiko baserrietan bizi izan naiz, batez ere Odriozolatxon. Baserri hori izan da nire euskararen unibertsitatea. Eta Bilbon bizi naiz aspalditik. Oso maite dut Bilbo eta

«Urrea daukanak jartzen ditu arauak». Gotzon, bulegoan

Bilboko jendea. Eibartarrak bezalakoxeak dira, adiskidetsuak eta bihotz zabalak...».

EUSKAL FILOLOGIA DEUSTUN

Gotzon Garatek Filologia ikasketak ere burutu zituen. Friburgotik Deustura joanik, bertako unibertsitatean baziren Filologia Erromanikoa, Ingelesa, Frantsesa, Aleman Filologia... Euskal Filologiarik ez, ordea. Gotzonek, orduan, Filologia Erromanikoa ikasi zuen, ondoren Euskal Filologia sortu ahal izateko. Unibertsitateko errektoreari eta beste zenbait laguni ere esan izan zien, bidegabekeria iruditzen zitzaiola Deustuko unibertsitatean Euskal Filologia ikasketarik ez eskaintzea. «Denbora aurrera eta ezer gertatzen

Deustuko Unibertsitatean burutu zituen Filologia ikasketak

ez zenez gero, 1977ko maiatzean edo, artikulu bat idatzi eta Euskal Herriko egunkari guztietara bidali nuen: “Datorren ikasturtean euskal filologia ikasketak egin ahalko dira Deustuko Unibertsitatean”. Hura izan zen zalaparta! Errektorak deitu zidan eta, oso haserre, txantajista hutsa nintzela esaten hasi zitzaidan.» Jendea animatu zedin egin zuela esan zion Gotzonek. «Eta halaxe hasi ginen, eta gaur arte.»

Deustuko Unibertsitateko irakasle, jesuita eta apaiz zen aldetik, behin ere ez

zuen ezkutatu iritzirik: «Euskal Herrian apaiza euskararen alde agertu behar da, hizkuntza hori baztertua eta desegina dagoelako. Eta lau hegaletara aldarrikatu behar da Euskal Herriak eskubidea duela bere etorkizuna erabakitzeke, hots, autodeterminazioaren eskubidea aldarrikatu behar du».

Eta nola agertu ote dira josulagunak euskarari dagokionean? Usu agertu zituen bere uste eta aburuak, beti kritikoak: «Jesuiton artean, denetarik gaudela uste dut. Ene iritziz, euskal kulturaren atzeratutxoak

gelditu gara jesuitok. Sekulako indarra eduki izan dugu hemen: ikastetxeak, argitaldariak, irratiak... horixe dut nik bizitzako penarik handienetako bat, guztira gutxi egin dugula euskararen alde. Esan nahi dut, ez dugula geure indarraren araberak euskal kulturaren alde lan egin».

IRAKASLE ETA LAGUNAK

Mikel Zarate, Santi Onaindia, Alfonso Irigoien, Adolfo Arejita... izan ziren —«da» oraindik, Arejitaren kasuan—, Deustuko Euskal Filologian irakasle lehenengo aldian. Geroago, irakasle premia hazi ahala, Gotzonek berak irakasle hartutakoak dira, berriz, Juan Manuel Etxebarria, Rosa Miren Pagola, Jabier Kaltzakorta, Joseba Abaitua, Estibalitz Amorrortu eta Josu Bijuesca...

Urteetara, honela agertuko zuen Jabier Kaltzakorta irakasle eta ikertzaileak Gotzon Garateren eskola modua. «Literaturako edertasunak irakurleei bizipoza ematen dien bezalaxe, Gotzon Garate irakasleak ere bere eskoletan ikasleei bizipoza txertatzen zien. Bost hitzetan la-

«Jesuiton artean, denetarik gaudela uste dut»

burbilduko banu, eta hemen bost ez dira asko, *bizi-poza*, *errespetua*, *maitasuna*, *jakituria* eta *eder-sena* hitzak erabiliko nituzke. Blaise Pascalek *esprit de finesse* eta *esprit de géométrie* direlakoak desberdintzen zituen bere gogoetetan. Gotzon guretzat lehena da batez ere: *esprit de finesse*. Bizitza guztia aurretik duten ikasle gazteei jarrera baikor, zabal eta ireki batean jardutea, ikasleak izan dezakeen oparirik handiena dela deritzat. Horrengatik ere preziatzen, estimatzen eta maitatzen dugu Gotzon Garate.»

Omenaldi eta goresmen

Juan Manuel Etxebarria Deustuko
Unibertsitateko irakasle eta lagunarekin

Zenbait omenaldi ere jaso zituen Gotzon Garatek bizian. Esaterako, Iñaki Zabaletak eta euskal unibertsitatearen aldeko hainbat lagunak erretretan sartuta zeuden irakasleen omenez antolatua, Durangon. Gotzonek ez ezik, Patxi Altunak eta Txillardegik ere jaso zuten omenaldia. Euskadiko Liburu Ganbararen ekimenez, berriz, Urrezko Luma jaso zuen anaia Romanekin batera, euskararen alde egindako lanarengatik. 2004an, bestalde, Deustuko Euskal Irakaslegoaren errekonozimendua jaso zuen, entitatea sortu zeneko 25. urteburua ospatzera koan. Urte berean, Mendebalde Kultura Alkarteak ere goretsi eta ohoratu zuen

Gotzon Garate, eta hark egindako lan eskergera. «Guztiokin zorretan gelditu naiz.»

2005ean, Elgoibarko «Seme kutuna» izendatzea hartu zuten asmozat zenbait herritarrek. Gotzonek, onetsi. «Poz handia eman zidan. Ez naiz tituluen gose baina elgoibartarren aldetik datoarren guztia niretzat txit estimagarria da.» 2005ean bertan, Durangoko Euskal Liburu eta Disko Azokaren Argizaiola saria jaso zuen.

2006an, Deustuko Unibertsitatearen euskal filologoen omendu zuten, Euskal Filologia ikasketak abiatu zitueneko 30. urteurrena ospatuz.

Hitzaren jabe, bilkura batean

2008ko Durangoko Azokan ere bereziki ohoratu zuten bere lagunak eta Gerediaga Elkarteak.

2009ko maiatzean, *New York, New York* lanaren edizio eguneratua argitaratu zuen Elkar argitaletxeak, idazleari omenaldia eginez.

2009an, Gotzonen heriotzaren lehenengo urteurrenarekin batera, omenaldia egitekoak dira Elgoibarren, urrian.

Aipu eta omen guztietan, konstantea zen euskaldunak Gotzon Garateri zion nahi-tasun handia. Ezin hobeto adierazten asmatu zuen sentimendu hori Jabier Kal-

tzakorta irakasleak 2006an Deustuko omenaldi hartan: «Gotzon Garateren eskoletan halako indar berezi bat hartzen genuen. Bihotz-minduei bizi-poza ematen zien. Entusiasmoz eta barne-indar handiz hitz egiten zigun. Hitz batean: bizi-pozaren jabe zen eta gu guztiok ere bizi-poztu egiten gintuen; euskaldunok euskaraz hitz egin behar dugula, gauden lekuan gaudela, gizalegez jokatu behar dugula. Berak erabiltzen dituen adjektibo batzuk erabiltzera, esango nuke Gotzon bera hortz-argia eta batik bat bihoztia, jakituna eta jauntasun handikoa dela... Eta guzti horregatik, idazle eta saiogile aparta den partez ere, ausartuko naiz esaten

—euskaldunok holakoetan atzerako eta uzkur xamarrek bagara ere—, estimatzen dugula, eta estimatu ez ezik, maite ere maite dugula...».

Maitasun handi horren jabe eginik hil zen Deustun, 2008ko urriaren 8an.

Gotzon Mirena Garate Loiolan (Azpeitia) datza, Jesusen Lagundiko kideen az-

ken egoitzan eta berak amesturiko *zeruan*. «Nik zerua nola izango den pentsatzen dudanean, Suitza bezalako izango dela pentsatzen dut. Hango edertasuna, hango txukuntasuna, hango ordena zoragarria!»

Gotzon Garate hilik, haren bi anaia ditugu oraindik euskarazko idazleen artean: Roman eta Jenaro Garate.

«Nik zerua nola izango den pentsatzen dudanean...» 2008ko urriaren 8an hil zen, Deustun. Loiolan datza

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak, liburuxka hau egiteko jasotako laguntzagaratik, eskerrak eman nahi dizkio:

- Gotzon Garateren familiari
- Iñaki Elustondori
- Jabier Kaltzakortari
- Juan Manuel Etxebarriari
- Javier Argoteri

Zuzendaritza: Mikel Atxaga

Argitaraldia: 1.a, 2009ko abuztua

Ale-kopurua: 2.300

© Euskal Autonomia Erkidegoko Administrazioa
Kultura Saila

Argitaratzailea: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia
Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco
Donostia-San Sebastián, 1 - 01010 Vitoria-Gasteiz

Argazkilaria: Edorta Sanz

Fotokonposizioa: Ipar, S. Coop.
Zurbaran, 2-4 - 48007 Bilbao

Inprimaketa: Grafo, S.A.
Cervantes etorb., 51 - 48970 Basauri (Bizkaia)

ISBN: 978-84-457-2983-0 (Lan osoarena)
978-84-457-2986-1

L.G.: BI - 2283-09

BIDOGULLEAK

EUSKO JAURLARITZA
GOBIERNO VASCO

KULTURA SAILA
Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza

DEPARTAMENTO DE CULTURA
Viceconsejería de Política Lingüística

Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia

Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco